

ምዕራፍ ኦሪት

ፍትሐዊነት

የምዕራፍ ዓላማዎች፡ ይህንን ምዕራፍ ተምረህ/ ተምረሽ ስታጠናቅቁ/ ስታጠናቅቅ፤

- በዜጎች መካከል ከአድሱ የፀዳና ፍትሐዊ አሠራር ሲኖር እንደሚገባ ታውቂያለሽ/ ታውቃለህ።
- የፍትሕ አካላትን የፍርድ አሰጣጥ ሂደት ትገነዘቢያለሽ/ ትገነዘባለህ።
- የአገልግሎት ተቋማት ፍትሐዊ ሥርዓት ምንነትን ትረጃለሽ/ ትረዳለህ።

4.1 ከአድሱ የፀዳና ፍትሐዊ የሆነ አሠራር መኖር

- ከአድሎ የፀዳ ፍትሐዊ አሠራር ማለት ምን ማለት ነው? አድሎአዊ አሠራርን የሚገልፁ ድርጊቶች ናቸው የምትሏቸውን ለክፍል ጓደኞቻችሁ ግለፁ።

የወንጨት ቀበሌዎች፡

በአንድ ወቅት የወንጨት ቀበሌዎች በአካባቢው ሕዝቦች ተወዳጅ ነበሩ። ለዚህ መልካም ዝና ካበቋቸው ተግባሮች መካከል ዋናው ቀበሌዎቹ ለአካባቢው ሕብረተሰብ የንግድ፣ የእደጥበባት እና የትምህርት ማዕከል ሆነው ማገልገላቸው ነበር። ብዙዎች የአጎራባች አካባቢ አዛውንቶች ለቀበሌዎቹ ነዋሪዎች መልካም ትውስታ አላቸው። በዚህም ምክንያት “መኖር በወንጨት” እስከ መባል ተደርሶ ነበር።

ነገር ግን ላለፉት አስርተ ዓመታት በተለያዩ ምክንያቶች ቀበሌዎቹ ቀድሞ የነበራቸውን የኢኮኖሚ እና የባህል ማዕከልነት ክብርና ዝናን አጥተዋል። ሠርቶ ለመኖርም አስፈሪ አካባቢዎች ናቸው እስከመባል ደርሰዋል።

ከሁለት ዓመታት ወዲህ ግን የወንጨት ቀበሌዎች እንደገና ማንሰራራት ጀምረዋል። ለዚህም ምክንያቱ በነዋሪዎች ከፍተኛ ጥረት በተወሰኑ ቀበሌዎች የተጀመሩት የማሕበረሰብ የውይይትና የምክክር ጉባዔዎች በቀዳሚነት ይጠቀሳሉ። ለቀበሌዎቻቸው መዳከምና ሠላም መደፍረስ ምክንያት በሆኑ ጉዳዮች ላይ ሕዝቡ በግልፅ ተወያይቶ የችግሩ መንስዔ ምን እንደሆነ ለመለየት ቻለ። ዋና መንስዔዎቹም በሕብረተሰቡ ውስጥ በከፍተኛ ደረጃ ስር ሰደው የነበሩት አድሎአዊ አሠራሮችና የፍትሕ መንገድ መሆናቸው ተረጋገጠ። በውይይቶቹም መሰል ችግሮች ዳግመኛ እንዳይከሰቱ የተለያዩ ተግባራትን ለማከናወን ተስማሙ።

ሠላምን ለማስፈን ዋና ስልት ተደርጎ የተወሰደው ከቤተሰብ እስከ መንግሥት ተቋማት ፍትሐዊነትን የሚያጎለብቱ ሥራዎችን መሥራት መልካም አማራጭ መሆኑ ታመነበት። ለዚህም ተግባራዊነት ከአዛውንቶች፣ ከሴቶች፣ ከወጣቶች፣ ከመንግሥት ሠራተኞች፣ ከሃይማኖቶች እና ከጎሳ መሪዎች የተወጣጡ አባላት ያሉበት ኮሚቴ ተቋቋመ።

ከኮሚቴው ተግባርና ኃላፊነት መካከል የእርቅና የይቅርታ መድረኮችን ማካሄድ እና በሕብረተሰቡ ውስጥ የሠላምና የፍትሕ ትምህርቶችን ማስፋፋት በዋናነት ይጠቀሳሉ። በተጨማሪም በሕዝብ እና በቤተሰብ አስተዳደር፣ በመሬት ክፍፍል፣ በሀብት አጠቃቀም፣ ወዘተ... አድሎአዊነትን ማስወገድ፣ ፍትሐዊ አሠራር የሚሰፍንበትን ሁኔታዎች ማመቻቸት የኮሚቴው ተግባሮች ናቸው።

እነዚህ ዕቅዶች ተግባራዊ መሆን እንደ ጀመሩ በወንጨት ቀበሌዎች ውስጥ የሠላም ሁኔታ ከጊዜ ወደ ጊዜ ከፍተኛ መሻሻል አሳየ። በዚህም ምክንያት ቀደም ሲል ያጡትን የንግድ፣ የጥበብ እና የትምህርት ማእከልነት እንደገና

መልሰው ለመቆጣጠር ቻሉ። በተፈጠረው ሠላምና መረጋጋት ምክንያት የቀበሌዎች ነዋሪዎች ብቻ ሳይሆኑ አጎራባች ሕዝቦችም ተጠቃሚ መሆን ጀመሩ። በዚህም ምክንያት የወንጨት ሕዝቦችና አጎራባቾቻቸው ከመድሎ የፀዳና ፍትሐዊ አሠራር መኖር ለእድገትና ለሠላም መስፈን ያለውን ጥቅም በሚገባ ተገነዘቡ።

መልመጃ 1

ከላይ የቀረበውን ምንባብ መሠረት በማድረግ የሚከተሉትን ጥያቄዎች መልሱ።

1. የወንጨትን ቀበሌዎች ለውድቀት የዳረጋቸውን ችግሮች ዘርዘሩ።
2. ከአድሎ የፀዳና ፍትሐዊ አሠራርን ለማስፈን በቀበሌ ነዋሪዎች የተከናወኑ ተግባራትን ዘርዘሩ። በዚህ ሂደት በጣም ጠቃሚ ነው የምትሰት ተግባር የትኛው ነው?
3. ከአድሎ የፀዳና ፍትሐዊ አሠራር መኖር በሀገር ደረጃ ያለውን ጥቅም ገለጹ።

ከአድሎ የፀዳና ፍትሐዊ አሠራር መኖር በተለያዩ መንገዶች ሊገለፅ ይችላል። ዜጎችን በእኩልነት ማስተናገድ ወይም ማገልገል እና የሰዎችን መብቶች ማክበር የፍትሐዊ አሠራር ዋና መገለጫ ነው። የመንግሥት ባለስልጣናት እና የመንግሥት ሠራተኞች የተሰጣቸውን ኃላፊነት በቅንነትና በሀቀኝነት ሲወጡ እንዲሁም ከመድሎ በፀዳና መልኩ ሕብረተሰቡን ሲያገለግሉ ፍትሐዊ አሠራር ይሰፍናል።

በአጠቃላይ ከአድሎ የፀዳና አሠራር መኖር ማለት ሕብረተሰቡ አድሎ የማይፈፀም፣ አድጋሚ አሠራርን የሚጠላ እና በግልፅ የሚቃወም ሆኖ ማለት ነው። የፍትሐዊ አሠራር መኖር በርካታ ጠቀሜታዎች አሉት። ከነዚህም መካከል የሚከተሉት ዋና ዋናዎቹ ናቸው።

የዴሞክራሲ ሥርዓት ግንባታን ያጠናክራል፤ ከአድሎ የፀዳና/ፍትሐዊ/ አሠራር መኖር የዜጎችን የእኩልነት መብት በማረጋገጥ የዴሞክራሲ ሥርዓት እንዲጠናከር ያደርጋል። ከአድሎ የፀዳና አሠራር እና ዴሞክራሲ በብዙ መንገድ የተቆራኙ ሀሳቦች ናቸው። አንድን ሀገር ዴሞክራሲያዊ ነው ከሚያሰኙት ጉዳዮች መካከል የመንግሥት አስተዳደር ፍትሐዊ አሠራርን ተግባራዊ ሲያደርግ ነው።

ዘላቂ ሠላምን ያሰፍናል፤ ከአድሎ የፀዳና ፍትሃዊ አሠራር መኖር ለሕዝቦች አለመግባባቶችና ለግጭቶች ምክንያት ሊሆኑ የሚችሉ ጉዳዮችን በመከላከል የሕብረተሰቡ ግንኙነቶች ጤናማና ቀጣይነት ያላቸው እንዲሆኑ ያደርጋል። ዜጎች ለሕግ ተገዥ እንዲሆኑ እና ሌሎችን የሚጎዱ ድርጊቶችን እንዳይፈፀሙ መከላከያ መሣሪያ በመሆን ያገለግላል። በዚህም በሀገር ላይ ዘላቂ ሠላም እንዲሰፍን የላቀ ሚና ይጫወታል።

ፈጣን ልማትን ያረጋግጣል፤ ከአድሎ የፀዳና ፍትሐዊ አሠራር ዜጎች አቅማቸው በሚፈቅደው እና በመረጡት የሥራ መስክ እንዲሰማሩ በማስቻል መብታቸውን ያረጋግጣል። በዚህም ለሀገር የጋራ ልማት እንቅስቃሴዎች ላይ በንቃት የመሳተፍ መብታቸውን ስለሚያስከብር ለሀገር እድገትና ልማት ከፍተኛ አስተዋፅኦ የማበርከት ስሜታቸው ከፍተኛ ይሆናል።

መልመጃ 2

ለሚከተሉት ጥያቄዎች መልስ ሰጡ።

1. ከአድሎ የፀዳና ፍትሃዊ አሠራር ለፈጣን ልማት ያለው አስተዋፅኦ ምንድን ነው?
2. ከላይ ከተቀመጡት ነጥቦች በተጨማሪ የዴሞክራሲ ሥርዓትና ከአድሎ የፀዳና ፍትሃዊ አሠራር ያላቸውን ትስስር ዘርዘሩ።
3. ከአድሎ የፀዳና አሠራር እና ሠላም ያላቸውን ተያያዥነት አብራሩ።

4.2 አድሎአዊ አሰራሮች የሚያስከትሏቸው ችግሮች

- አድላዊ አሰራሮች ያስከትሏቸዋል የምትሏቸውን ችግሮች ዘርዝሩ።

አድሎአዊ አሰራር እና መዘዞች፡

ለረጅም ዘመናት በአንድ ሀገር የሚተዳደሩ አምስት ብሄረሰቦች ነበሩ። እነዚህ ብሄረሰቦች ምንም እንኳን በአንድ አስተዳደር ቢሰሩም በመካከላቸው ፍቅርና ሰላም አልነበረም። በይበልጥም ከአምስቱ ብሄረሰቦች መካከል ሁለቱ ይህ ነው የማይባል ግፍ እና በደል ይፈጸምባቸው ነበር። እንደዚሁም በብዙ ነገሮች ተገልለውና ተጨቁነው ኖረዋል።

በሀገር ላይ ለሚከሰቱ ተፈጥሯዊም ሆነ ሰው ሠራሽ ችግሮች እንደ ዋና ምክንያት የሚጠቀሱት እነዚያው መከረኛ የሆኑት ሁለቱ ብሄረሰቦች ነበሩ። ለምሳሌ የዝናብ እጥረት እና ድርቅ ቢያጋጥም፣ ወረርሽኝ በሽታ ቢነሳ ወዘተ... “እነዚህ እርጉም እና እርኩሶች በፈፀሙት ሀጢያት ነው ይህ ሁሉ ቁጣ የደረሰው” በሚል በእነሱ ማመካኘት የተለመደ ነበር።

በዚህም የተነሳ ችግሮች ባጋጠሙ ቁጥር በሁለቱ ብሄረሰቦች ላይ የሚደርሰው መከራ እጅግ የከፋ ነበር። ቤታቸው ይቃጠላል፣ ንብረታቸው ይዘረፋል። ከሚኖሩበትም አካባቢ ይፈናቀላሉ። ከብሄረሰቦቹ ጋር ጋብቻ መፈፀምም ሆነ አብሮ መብላትና መጠጣት እንደ ሀጢያት ይቆጠር ነበር።

በብሄረሰቦች ላይ የሚፈፀሙ የእነዚህ ዓይነት አስከሬ ድርጊቶች ቀስ በቀስ እየቀነሱ ቢሄዱም ከማንኛውም የፖለቲካና ኢኮኖሚያዊ ተሳትፎ የተገለሉ ነበሩ። በሚኖሩበት አካባቢም ምንም ዓይነት የማሕበራዊ አገልግሎት እና የመሰረተ ልማት አውታሮች አልተዘረጉም።

በእነዚህና በሌሎች መድሎአዊ ተግባራት የተነሳ ሁለቱ ብሄረሰቦች በተለያዩ ዘዴዎች ተቃዋሚዎቻቸውን ይገልጹ ነበር። ለምሳሌ የአካባቢያቸውን የተፈጥሮ ሀብቶችን አይንከባከቡም።

ለሚኖሩበት አካባቢም ሆነ ለሀገር የባለቤትነት እና የተቆርቋሪነት ስሜት አልነበራቸውም። ደኖችን በመመንጠርና በማቃጠል ይታወቃሉ። የዱር እንሰሳትንም በማጥፋት የሚወዳደራቸው አልነበረም። በተለያዩ ጊዜያት ከውጪ የሚመጣ ወራሪ ኃይልን ሲተባበሩና ሲደግፉ ኖረዋል።

ከቅርብ ጊዜያት ወዲህ ደግሞ በብሄረሰቦች የሚደረጉት ተቃዋሚዎች እጅግ እየከፋና እየተጠናከሩ መሄድ ጀምረዋል። በመንግሥት ላይ ከማመፅ አልፎ የተደራጀ የትጥቅ ትግል ማድረግ ጀመሩ። ሥልጣን ላይ ያለው አካል አመፀን ለመቆጣጠር ያደረጋቸው የኃይል እርምጃዎች የረባ ፋይዳ አልነበራቸውም። ከዕለት ወደ ዕለት ከቦታ ቦታ መንቀሳቀስ አስቸጋሪ ሆነ። የንግድ እንቅስቃሴ አደጋ ላይ በመውደቁ ከፍተኛ የኢኮኖሚ ቀውስ ታየ። ቀድሞውንም እንደነገሩ የነበረው ፀጥታና ሰላም በመጥፋቱ የሰዎች ስደትና መፈናቀልም ከአለት ወደ አለት እየጨመረ ሄደ።

መልመጃ 3

በምንባቡ መሰረት የሚከተሉትን ጥያቄዎች መልሱ።

1. ከምንባቡ ውስጥ አድላዊ አሰራሮችን የሚገልፁ ድርጊቶችን ዘርዝሩ።
2. ሁለቱ ብሄረሰቦች ከውጪ ወራሪዎች ጋር መተባበራቸው ትክክል ነው ትላላችሁ? ስምን? ይህን ድርጊት ለመፈፀም ምክንያታቸው ምን ሲሆን ይችላል?
3. ሁለቱ ብሄረሰቦች ለሕዝባቸውም ሆነ ለሀገራቸው የባለቤትነትና የተቆርቋሪነት ስሜት የማይሰማቸው ስምንድን ነው?

አድሎአዊ አሰራሮች ከሚያስከትሏቸው ችግሮች መካከል የሚከተሉት በዋናነት ይጠቀሳሉ።

ሀ/ ዜጎች ለሥራ የሚኖራቸው የተነሳሽነት ስሜት መጥፋት እና የምንቸገረኝ ስሜት መስፋፋት፤ በማንኛውም አካባቢ እና ደረጃ የሚፈፀሙ አድሎአዊ ድርጊቶች የተለያዩ ችግሮችን ያስከትላሉ። ለምሳሌ የዜጎችን ሀገራዊ ስሜት ያዳክማል፤ ለሕዝብ ንብረት የመቆርቆር እና ለሚኖሩበት ሀገር እና አካባቢ ተገቢውን ጥንቃቄ የማድረግ ስሜት ስለሚጠፋ ለሚደርሱ ጥቃቶችና ጉዳቶች ግድ አይኖራቸውም። አድሎአዊ አሠራር የዜጎችን የሥራ ተነሳሽነት ስሜት በመጉዳት የምንቸገረኝ እና የምንአገባኝ አስተሳሰብን ያስፋፋል።

ለ/ ለአመፅ መነሳሳት እና የሰላምና መረጋጋት መደፍረስ፤ አድሎአዊ አሠራሮች ከሚያስከትሏቸው አደጋዎች መካከል ሕዝብ በመንግሥት ላይ እንዲነሳ ምክንያት መሆናቸው ነው። አመፅን በማስፋፋት ሕግና ሥርዓት እንዲሸረሸር በማድረግ ሰላምና መረጋጋት እንዳይኖር ያደርጋል። ውሎ አድሮም ሀገርን እስከ መበተን የሚያደርስ አደጋ ሊያስከትል ይችላል።

መልመጃ 4

ለሚከተሉት ጥያቄዎች መልስ ሰጡ።

1. በአካባቢያችሁም ሆነ በሀገር ደረጃ ሽድሎአዊ አሠራሮችን ለመከላከል መደረግ አስባቸው የምትሏቸውን ተግባራት ዘርዘሩ።
2. ከላይ ከተጠቀሱት ነጥቦች በተጨማሪ የሽድላዊ አሠራሮች መስፈን በሀገር ደረጃ ሊያስከትሏቸው የሚችሉ መሠረታዊ ችግሮችን ዘርዘሩ።

4.3 ማሕበራዊ አገልግሎት ሰጪ ተቋማት

4.3.1 የማሕበራዊ አገልግሎት ሰጪ ተቋማት ፍትሐዊ ሥርጭት

- የማሕበራዊ አገልግሎት ሰጪ ተቋማት የሚባሉት የትኞቹ ናቸው?
- የማሕበራዊ አገልግሎት ሰጪ ተቋማት ፍትሐዊ ሥርጭት ማለት ምን ማለት ነው?

የካና ግዛት፤

ኮረብቲትና ወርካምቢት ካኖ በምትባል ትንሽ ሀገር ውስጥ የሚገኙ ጎረቤታማ ክልሎች ናቸው። ሁለቱ ክልሎች በብዙ ነገሮች ይመሳሰላሉ። በመልከዓ ምድራዊ አቀማመጥና በአየር ንብረታቸው ተመሳሳይነት አላቸው። ከዚህም ባሻገር በሕዝብ ብዛት ተቀራራቢ ናቸው። የክልሎቹ ተመሳሳይነት በርካታ በመሆኑ አንዱን ከሌላው ለመለየት ያስቸግራል። ነገር ግን ከቅርብ ዓመታት ወዲህ የሁለቱ ክልሎች ልዩነት እየጎላ መምጣት ጀምሯል። ለልዩነታቸው ምክንያት የሆነውም የማሕበራዊ አገልግሎት ሰጪ ተቋማት ሥርጭት አለመመጣጠን ነው። ይህንኑ ልዩነት ቀጥሎ ካለው ሰንጠረዥ መረዳት ይቻላል።

የክልሎች ስም	የሕዝብ ብዛት	የቀበሌ ጽ/ቤቶች	ትምህርት ቤቶች	የጤና ተቋማት	የግብርና ተቋማት
ኮረብቲት	80,000	25	46	26	18
ወርካምቢት	75,000	12	14	10	2

መልመጃ 5

ከላይ የቀረበውን ሠንጠረዥ መሠረት በማድረግ የሚከተሉትን ጥያቄዎች መልሱ።

1. ስዚህ ዓይነት ማሕበራዊ አገልግሎት ሰጪ ተቋማት ሥርጭት ልዩነት መንስኤ ናቸው የምትሏቸውን ነጥቦች ዘርዘረ።
2. ፍትሐዊ ያልሆነ የማሕበራዊ ተቋማት ሥርጭት እንዴት ሲስተካከል እንደሚችል ተወያይቦት።
3. የማሕበራዊ ተቋማት ሥርጭት ያለመመጣጠን ሲያስከትል የሚችለውን ጉዳት ዘርዘረ።

ማሕበራዊ ተቋማት ለአንድ ሕብረተሰብ ህልውና አስፈላጊ ከሚባሉት ውስጥ በግንባር ቀደምትነት ይጠቀሳሉ። ስለዚህ ዜጎች ከተቋማቱ ተገቢ አገልግሎት እንዲያገኙ የተቋማቱን ሥርጭት ፍትሐዊ ማድረግ ያስፈልጋል።

የማሕበራዊ ተቋማት ፍትሐዊ ሥርጭት ማለት ከቦታ ቦታ ልዩነት ሳይደረግ በሁሉም ቦታዎች በተመጣጠነ መልኩ የተቋማቱ መገኘት ማለት ነው። ስለዚህ ሥርጭታቸው በአንዱ አካባቢ የተሟሉ በሌሎች አካባቢዎች ደግሞ ያልተሟሉ ወይም በአንዱ አካባቢ ጥቂት በሌላ አካባቢ በጣም ብዙ መሆን የለባቸውም።

ባለፉት ዘመናት በሀገራችን ይገኙ የነበሩት የማሕበራዊ ተቋማት ሥርጭት ከአካባቢ አካባቢ በገጠናና በከተማ ከፍተኛ ልዩነት ይስተዋልባቸው ነበር። በአሁኑ ወቅት ግን ይህን የተዛባ ሥርጭት ለማስተካከል ከፍተኛ ጥረት እየተደረገ ይገኛል።

ይሁንና የተቋማቱን ሥርጭት ፍትሐዊ በማድረግ ሂደት ዜጎች ተገቢውን ድጋፍ እና ተሳትፎ ማድረግ ይጠበቅባቸዋል።

መልመጃ 6

ለሚከተሉት ጥያቄዎች መልስ ሰጡ።

1. በአንድ ሀገር ውስጥ የሚታዩ የሚህበ ራዊ ተቋማት ሥርጭት የተዛባ ከሆነ ሲከሰቱ ይችላሉ የምትሏቸውን ጉዳቶች ዘርዘረ።
2. የማሕበራዊ አገልግሎት ሰጪ ተቋማት ሥርጭትን የማስተካከል ኃላፊነት የማን ነው?
3. የማሕበራዊ አገልግሎት ሰጪ ተቋማትን ሥርጭት ፍትሐዊ ለማድረግ ያስፈልጋል የምትሏቸውን ጉዳዮች ጥቀሱ።

4.4 በየደረጃው የሚገኙ የፍትሕ አካላት

4.4.1 በአካባቢ የሚገኙ የፍትሕ አካላት ፍትሐዊ አሠራር አስፈላጊነት

- በአካባቢያችሁ የሚገኙ የፍትሕ አካላትን ስም ዘርዝሩ።
- የፍትሕ አካላቱ አሠራር ፍትሐዊ መሆን ለምን ይጠቅማል?

የባህላዊ የፍትሕ አካላት ጠቀሜታ፤

እያንዳንዱ ሕብረተሰብ የራሱ የሆኑ የተለያዩ የፍትሕ ማስፈኛ ተቋማት ሊኖሩት ይችላል። እነዚህ የፍትሕ ተቋማት ባህላዊ እና ዘመናዊ ተብለው ይከፈላሉ። ለምሳሌ በሀገራችን ብዙ ብሄሮች፣ ብሄረሰቦችና ሕዝቦች ይገኛሉ። እነዚህ ብሄሮች፣ ብሄረሰቦችና ሕዝቦች ከጥንት ጀምሮ የየራሳቸው ባህላዊ የግጭት ማስወገጃ እና የፍትሕ ማስፈኛ ተቋማት አሏቸው።

ምንም እንኳን የተቋማቱ መጠሪያ ከቦታ ቦታ ቢለያይም በሕብረተሰቡ ውስጥ ለሚከሰቱ የመብት ጥሰቶች እና በደሎች መፍትሄ በመስጠት፣ ሠላምና ፀጥታን ለማስፈን ከፍተኛ ሚናን ይጫወታሉ።

“የሀገሩን ስርዶ በሀገሩ በሬ” እንደሚባለው እነዚህ ባህላዊ ተቋማት የአካባቢውን ባህልና ወግ

መሠረት አድርገው ለህብረተሰቡ ፍትሕ በመስጠት ያገለግላሉ። በዚህም በአሁኑ ወቅት ባህላዊ የፍትሕ አካላት ያላቸው ተቀባይነት ከጊዜ ወደ ጊዜ እያደገ ይገኛል።

ሥዕል 4.1 ባህላዊ የፍትሕ ተቋም በሥራ ላይ

ሆኖም በአንዳንድ ባህላዊ የፍትሕ ተቋማት ውስጥ የሚታዩ አሠራሮችን ከዘመናዊ የፍትሕ አሠራር ጋር ማጣጣም ተገቢ ነው። ለምሳሌ ከጾታ አንፃር ከጋብቻ ጋር በተያያዘ ሴቶች ላይ ለሚደርሱ በደሎች ተመጣጣኝ ፍርድ ያለመስጠት፣ አልፎ አልፎ ሥልጣንና ሀብት ወይም ተሰሚነት አለው ተብሎ ለሚታመን ወገን የማዳላት አዝማሚያ በአንዳንድ ባህላዊ የፍትሕ ተቋማት ሲንፀባረቁ ይስተዋላሉ። በተጨማሪም የተበደለን ሰው እንደ በደሉ መጠን ተገቢ ፍትሕ እንዲያገኝ ያለማድረግ የመሳሰሉት አሠራሮች ሊሻሻሉ የሚገባቸው ናቸው።

መልመጃ 7

የሚከተሉትን ጥያቄዎች መልሱ።

- ?** 1. በምትኖሩበት ሕብረተሰብ ውስጥ የሚገኙ ባህላዊ የፍትሕ አካላትን ዘርዘሩ።
- 2. ባሕላዊ የፍትሕ አካላቱን ጠንካራና ደካማ ገናቸውን በመለየት ሪፖርት አቅርቡ።

በአካባቢ የሚገኙ የፍትሕ ተቋማት ፍትሕን በማስፈኑ ሂደት ከፍተኛ ጠቀሜታ አላቸው። ከነዚህም መካከል የሚከተሉት ሊጠቀሱ ይችላሉ።

ትክክለኛና ከወገናዊነት የፀዳ ዳኝነት እንዲኖር ማድረግ፣ የፍትሕ አካላት ተቀዳሚ ተግባር በሕብረተሰቡ ውስጥ በሚፈጠሩ ፍትሕ ነክ ጉዳዮች ላይ ፍትሐዊ ውሳኔዎችን ማስተላለፍ ነው። ይህን ማድረግ የሚቻለው ደግሞ ትክክለኛና ከወገናዊነት የፀዳ ዳኝነት መስጠት ሲቻል ብቻ ነው።

በውሳኔ አሰጣጡ ሂደትም ዳኞች ውሳኔ ሲያስተላልፉ በንፁህ ህሊና እና ሕግና ደንብን ተከትለው መሆን ይኖርበታል።

ዘላቂ ሰላምን ማስፈንና ፈጣን ልማትን ማረጋገጥ፣ ፍትሐዊ አሰራር የእኩልነት መብቶች ማስከበሪያ መሳሪያ ነው። ፍትሐዊ አሠራር የመብት ጥሰቶችንና በደሎችን በማስወገድ ሰላምና ፀጥታን ያሰፍናል። የሰላምና የፀጥታ መስፈን የሀገር እድገት እንዲፋጠን የላቀ አስተዋፅኦ ያበረክታል። ፍትሐዊ አሠራሮች የሕይወትና የንብረት ዋስትናን በማስከበር ዜጎች በልማት ሥራዎች ላይ በንቃት እንዲሳተፉ እድል ይሰጣል።

በዚህም ምክንያት የሀገር እድገት እንዲፋጠን ከፍተኛ አስተዋፅኦ ያበረክታል። ፍትሐዊ አሠራር የሀገር ሀብትን ከብክነትና ከምዝብራ በመከላከልና ማሕበራዊ ተቋማት እና መሠረተ ልማቶች እንዲስፋፉ በማድረግ ረገድ የሚያበረክተው ድርሻ ከፍተኛ ነው።

መልመጃ 8

ለሚከተሉት ጥያቄዎች መልስ ሰጡ።

- ?** 1. የፍትሕ አካላት በየደረጃው መቋቋማቸው ምን ጥቅም አለው?
- 2. የፍትሕ ተቋማት ፍትሐዊ አሠራሮችን እንደ ይከተሉ የሚያደርጓቸውን ምክንያቶች ዘርዘሩ።

4.5 መብቶች ሲጣሱ እና ፍትሕ ሲጓደል መወሰድ ያስባቸው እርምጃዎች

4.5.1 መብቶችን የማስከበር እና ፍትሕን የማስፈን እርምጃዎች

- መብቶች ሲጣሱ እና ፍትሕ ሲጓደል መብትን ለማስከበር ምን ዓይነት እርምጃዎች መወሰድ አለባቸው ትላላችሁ?

መብቶችን ለማስከበር እና ፍትሕን ለማስፈን የዜጎች ሚና፤

መብቶች በተለያዩ ጊዜያትና ቦታዎች፣ በተለያዩ ምክንያቶች ሊጣሱ ይችላሉ። ፍትሕን ለማስፈን የፍትሕ ተቋማት በየደረጃው መዋቀራቸው እና ሕግና ደንብ መኖሩ ብቻ በቂ አይደለም። በእርግጥ ፍትሕን ለማስፈን የፍትሕ ተቋማት መኖር ወሳኝ ነው።

ነገር ግን ፍትህን በዘላቂነት ለማስፈን ከዜጎች የሚጠበቁ ብዙ ኃላፊነቶች አሉ። እያንዳንዱ ዜጋ የራሱ መብት እንዲከበርለት የሚፈልገውን ያህል የሌሎችን መብት ማክበሩ ተገቢ ነው። “በራስህ ላይ እንዲደረግ የማትፈልገውን በሌሎች ላይ አታድርግ” የሚለውን ወርቃማ አባባል ማስታወስ ተገቢ ይሆናል።

ሆኖም በተለያዩ ምክንያቶች የመብት ጥሰትና የፍትሕ መጓደል ድርጊቶች ሊያጋጥሙ ይችላሉ። በዚህ ጊዜ ዜጎች ጉዳዩን ለሚመለከተው የፍትሕ አካል የማቅረብ መብት እንዳላቸው ሊረዱት ይገባል።

ይህን በሁለት መንገድ መግለፅ ይቻላል። አንደኛው በራስ ላይ የደረሰን የመብት ጥሰት ለሚመለከተው የፍትሕ አካል ማሳወቅ ነው። “በሽታውን ያልተናገረ መድሃኒት አይገኝለትም” እንደሚባለው ዜጎች በመንግሥት ተቋማት በባለሥልጣናትም ሆነ በግለሰቦች የደረሰባቸውን በደል ለሚመለከተው የፍትሕ አካላት ካላቀረቡ መፍትሄ አያገኙም።

“ሁለተኛው በራስ ላይ የደረሰን ብቻ ሳይሆን በሌሎች ላይ የሚፈፀሙ የመብት ጥሰቶችን ወይም የፍትሕ ጉድለቶችን ለተገቢ የፍትሕ አካል የማቅረብ ልምድ ሊያገለግቱ ይገባል።” የሚል ነው።

መልመጃ 9

ከላይ የቀረበውን ጽሑፍ መሠረት በማድረግ የሚከተሉትን ጥያቄዎች መልሱ።

1. ፅሁፉን መሠረት በማድረግ ፍትሕን በማስከበሩ ሂደት የዜጎችን ኃላፊነቶች ዘርዘረ።
2. በእናንተ ደረጃ ፍትሕን በማስከበሩ ሂደት መወጣት ያስባችሁን ድርሻ ገለጹ።

መብቶች ሲጣሱና ፍትሕ ሲጓደል የሚከተሉትን ሕጋዊ እርምጃዎች መከተል ጠቃሚ ነው።

ሀ/ መብትን የማስከበር ነፃነትን መጠቀም፤ ማንኛውም ዜጋ የሚፈፀምበትን አድሎ አዊ እና የመብት ጥሰቶች በመቃወምና ለሚመለከተው ክፍል በማሳወቅ የደረሰው በደል እንዲስተካከል ወይም ተገቢ የእርምት እርምጃ እንዲወሰድ የማድረግ ነፃነት አለው። ማንም ሰው የራሱን መብት ካላስከበረ ማንም ሊያስከብርለት አይችልም።

ለ/ ክስ ማቅረብ፤ ዜጎች በራሳቸውና በሌሎች አካላት መብታቸው ካልተከበረላቸው የደረሰባቸውን የመብት ጥሰት፣ ለሚመለከተው የፍትሕ አካል ማቅረብ አለባቸው። በእርግጥ ጉዳዮቹ የሚቀርቡበት የፍትሕ አካላት ደረጃ እና ዓይነት እንደ ጉዳዮቹ ሁኔታ ሊለያይ ይችላል። በተጨማሪም ሁሉንም ጉዳዮች ለከፍተኛ መንግሥታዊ የፍትሕ አካላት ከማቅረብ በፊት የአካባቢያዊ የፍትሕ ተቋማትን በመጠቀም መፍትሄ መፈለግ ጠቃሚ ነው።

ሐ/ የይግባኝ መብትን መጠቀም፣ አብዛኛውን ጊዜ በፍርድ ቤት የፍትሕ አሰጣጥ ሂደት ውሳኔ ለመርካት ካልተቻለ ይግባኝ ማለት የተለመደ አሠራር ነው። አንድ የበታች ፍርድ ቤት ለምሳሌ የወረዳ ፍርድ ቤት በሰጠው ውሳኔ ያልረካ ባለ ጉዳይ ጉዳዩን ለሚቀጥለው ከፍተኛ ፍርድ ቤት የማቅረብ መብት አለው። ይህም የይግባኝ መብት ይባላል።

ስለሆነም ይግባኝ ማለት አንድ ባለ ጉዳይ በመጀመሪያ ጉዳዩ የቀረበለት ፍርድ ቤት የሰጠውን ውሳኔ በመቃወም ከበላዩ ላለው ፍርድ ቤት ጉዳዩ እንደገና እንዲታይለት የመጠየቅ መብትን የሚገልፅ ነው። ይግባኝ የሚጠይቀው ወገን ፍርድ የተፈረደበት ሰው ብቻ አይደለም።

የተወሰነው ውሳኔ አንድ፣ እንደደረሰብኝ በደል ተገቢ ማካካሻ አላገኘሁም በማለት የተፈረደለትም ቢሆን ቅሬታ ሊያቀርብ ይችላል። ይግባኝ የቀረበለት ፍርድ ቤት ጉዳዩን በሚገባ ከመረመረ በኋላ ቀድሞ የተሰጠውን ውሳኔ ሊያፀድቀው፣ ሙሉ በሙሉ ሊሸረው ወይም ሊያሻሽለው ይችላል።

መልመጃ 10

በሚከተሉት ጥያቄዎች ላይ ተወያዩ።

1. ሰዎች ለምን የይግባኝ ሥርዓትን ይጠቀማሉ?
2. በሕገባቢያችሁ የሚገኙ የፍትሕ ተቋማትን በመገብኘት ወይም በመጠየቅ የይግባኝ ሥርዓት መብትን በማስከበርና ፍትሕን በማስፈን ያለውን ጠቀሜታ የቡድን ሪፖርት አቅርቡ።

4.6 ግብር

4.6.1 የግብር ከፋዮች መብት፣ ግዴታዎች እና የሕብረተሰብ ኃላፊነት

- የግብርን ጠቀሜታ ወይም አስፈላጊነት ዘርዝሩ።
- ግብር ከፋዮች ምን መብት አላቸው? ግዴታቸውስ ምንድን ነው?

ሥዕል 4.2 ማንኛውም ዜጋ ከሚያገኘው ገቢ ግብር የመክፈል ግዴታ አለበት

የማህበረሰብ ውይይት፣

የአዲስ ከተማ ቀበሌ ነዋሪዎች ዛሬ ያደረጉት ውይይት ያተኮረው በግብር አሰባሰብ ዙሪያ ነው። ገለጻውንም ያደርጉት ከግብር ሰብሳቢ መሥሪያ ቤት የተወከሉት ወ/ሪት ተናኘ እና አቶ መገርሳ ናቸው። የቀበሌው ሊቀመንበር እንግዶቹን ካስተዋወቁ በኋላ ውይይቱ በባለ ሙያዎች ገለጻ ተጀመረ። የውይይቱ ሂደት አጠር ብሎ በሚከተለው ሁኔታ ቀርቧል።

አቶ መገርሳ፡ “እንደምን አደራችሁ ወገኖቼ? እኛ ዛሬ እዚህ የተገኘነው ስለ ወቅታዊ የግብር ሁኔታ ውይይት ለማድረግ ነው። ባለ ፈው ውይይታችን ስለ ግብር ምንነትና ጠቀሜታ መወያየታችንን ታስታውሳላችሁ።

እንደምታውቁት ግብር ለሀገራችን አዲስ ነገር አይደለም። ግብር ከጥንት ጀምሮ ሲወርድ ሲቀረድ የመጣ ዜጎች ከሚያገኙት ገቢ በሕግ በተወሰነው መሠረት ለመንግሥታቸው የሚከፍሉት ገንዘብ ነው።

ከጊዜ ወደ ጊዜ ሕብረተሰቡ ግብር ለልማት፣ ለእድገት፣ ለብልፅግና የሚከፈል መዋጮ መሆኑን እየተረዳው መጥቷል። ስለዚህ ግብር ለሀገር ልማትና እድገት ከገቢ ላይ የሚከፈል ገንዘብ መሆኑን በመረዳት እያንዳንዳችን የሚጠበቅብንን ግብር በወቅቱ የመክፈል የውዴታ ግዴታ አለብን።” በማለት የመግቢያ ንግግር ካደረጉ በኋላ፣ የእለቱ ውይይት የሚያተኩረው ግብርን በመክፈሉ ሂደት የግብር ከፋዮች ግዴታዎች ላይ መሆኑን አብራሩ።

የተሳታፊ ጥያቄ: “አሁን የተገለፀልንን ማብራሪያ በግልፅ ተረድቻለሁ። ነገር ግን በግብር አከፋፈል ሂደት የዜጎች ኃላፊነትና መብት ምን እንደሆነ ቢብራራልን!”

በነዚህና በሌሎች የግብር ከፋዮች ግዴታና መብቶች በቀረቡ ጥያቄዎች ዙሪያ ሰፊ ውይይት ተካሂዶ። ከተሰጡት ገለፃዎች መካከል ወ/ሪት ተናኘ ዜጎች ያላቸውን መብቶችና የሚጠቅሳቸውን ግዴታዎች በተመለከተ የሰጡት ማብራሪያ በሚከተለው ሁኔታ ቀርቧል።

ሀ/ የግብር ከፋዮች ግዴታዎች፣

- ግብር መክፈል ግዴታ መሆኑን በማወቅ በወቅቱና በፍላጎት መክፈል፣
- ለግብር አሰባሰብ የሚበጁ መረጃዎችን በሀቀኝነት መስጠት፣
- ግብር ያልተከፈለበትን ዕቃ ወይም ንብረት አለመሸጥ ወይም አለመግዛት። የግብርን አከፋፈል ሥርዓት ከማደናቀፍ መቆጠብ የሚለት በዋናነት የተጠቀሱ ነበሩ።

ለ/ የግብር ከፋዮች መብቶች፣

- የተጣለባቸውን ግብር መጠን የመጠየቅ፣ የማጣራት፣ ቅሬታ ካለ ቅሬታን የማቅረብ፣
- አገልግሎት መስጫ ተቋማትን እኩል የመጠቀም፣
- ከግብር የሚሰበሰብ ገንዘብ ለምን ተግባር እንደሚውል የመጠየቅ እና የማወቅ የሚሉት የሚጠቀሱ ናቸው።

ሐ/ ከሕብረተሰቡ የሚጠበቁ ግዴታዎች፣

- ግብርን በአግባቡ መክፈል፣

- በሕገወጥ መንገድ የሚገቡ እና ግብር ያልተከፈለባቸውን ንብረቶች አለመሸጥ፣ አለመግዛት፣ ሀገወጥ ንግድ የሚያካሂዱ አካላትን መቃወም፣
- ግብር የሚያጭበረብሩ እና የማይክፍሉትን ማጋለጥ፣ መቃወም፣ ለግብር አሰባሰብ የሚረዱ በቂ መረጃዎችን መስጠት የሚሉት በወ/ሪት ተናኘ የተጠቀሱት ዋና ዋናዎቹ ናቸው።

በዚህም መሠረት የቀበሌው ነዋሪዎች ግብር የሕብረተሰብ እና የሀገር እድገት መሠረት ስለ መሆኑ የነበራቸው ግንዛቤ ይበልጥ ዳበረ። ስለግብር ምንነትና አስፈላጊነት የበለጠ በመረዳታቸው ግዴታቸውን በአግባቡ ይወጡ ጀመሩ። በዚህ በጎ ተግባራቸውም ተሻሻሚ በመሆን ለሌሎች በምሳሌነት የሚጠቀሱ ሆኑ።

የቡድን ሥራ፣

1. "መንግሥት ከሕዝቡ እንደ ገቢው መጠን የሰበሰበውን ግብር መልሶ ለሕዝቡ አገልግሎት በማዋል በአጠቃላይ ዜጎቹ እንዲጠቀሙ ያደርጋል" በሚለው አባባል ትስማማላችሁ? በቡድን ተወያዩና ለክፍላችሁ አቅርቡ።
2. ከታች ያለውን ሀሳብ በመገንዘብና ሌሎችንም በመጠየቅ የቀረቡትን ጥያቄዎች ሥሩ።

ወ/ሮ ራውዳ በዓመት አርባ ሺ ብር ግብር ይክፍላሉ። አቶ ሸኩር በዓመቱ የከፈሉት የግብር መጠን ሶስት ሺ ብር ሲሆን አቶ ደረጃ ግን ምንም ዓይነት ግብር አልከፈሉም። ይባስ ብሎ በመንግሥት ይደገማሉ። ይህ የግብር አሰባሰብ ሁኔታ ትክክል ነው በማለት ባለሙያዎቹ አስተያየት ሰጥተዋል።

ሀ/ በግብር አሰባሰቡ ላይ የተሰጠው የባለሙያ አስተያየት ትክክል ነው? ለምን?

ለ/ ዜጎች ከመንግሥት የሚያገኙት አገልግሎት እንደሚከፈሉት የግብር መጠን መለያየት አለበት? ለምን?

የምዕራፉ ቀስፍ ቃላት

ግብር /ቀረጽ፡	ከተሰደደ የንግድ እንቅስቃሴዎች የሚሰበሰብ ገንዘብ።
ድጎማ፡	የበጀት ጉድለትን ለማስተካከል የሚደረግ የገንዘብ ድጋፍ።
ጉባኤ፡	ብዙ ሕዝብ ተሳታፊ የሚሆንበት የውይይት መድረክ።
ፈጣን ልማት፡	የሕብረተሰቡን ሕይወት የሚሰውጥና የሀገርን እድገት የሚያፋጥን ልዩ ልዩ ተግባር።
ሰሕግ ተገዢ መሆን፡	በሥራ ላይ ያሉ ህጎችን፣ ደንቦችንና ሕብረተሰቡ የተቀበላቸውን እሴቶች ተግባራዊ ማድረግ።

የምዕራፍ የክስሳ ጥያቄዎች

ቀጥሎ የቀረቡትን የክስሳ ጥያቄዎች በደብተራችሁ ላይ ገልብጣችሁ ሥፍ።

I. የሚከተሉት ዓረፍት ነገሮች ትክክል ከሆኑ «አውነት» ስህተት ከሆኑ «ሀሰት» በማለት መልሱ።

- 1. የማሕበራዊ ተቋማትን ሥርዓት ፍትሐዊ ማድረግ አይቻልም።
- 2. በሀገራችን ባለፉት ሥርዓቶች የነበረው የተቋማት ሥርዓት ፍትሐዊነት የነደለው ነበር።
- 3. በአድሎኦአዊ አሠራር ምክንያት የሚከሰቱ ችግሮች ያን ያህል ጎጂ አይደሉም።
- 4. የፍትሕ አካላት በየደረጃው መዋቀራቸው በርካታ ጥቅሞች አሉት።
- 5. ግብር መክፈል የዜጎች መብትም ግዴታም ነው።

II. በ “ሰ” ሥር የተዘረዘሩትን በ“ሀ” ሥር ካሱትጋር አዛምዱ።

ሀ	ሰ
1. የተነሳሽነት ስሜት ማጣት፤	ሀ. ግብር በወቅቱ መክፈል።
2. የግብር ከፋዮች ግዴታ፤	ለ. ግብር።
3. በፍርድ ቤት ውሳኔ ላይ ቅሬታ ማቅረብ፤	ሐ. ይግባኝ።
4. የእድገት መሰረት፤	መ. የፍትህ መንደል።
5. ከፍተኛ የፍትህ አካል፤	ሠ. ቀበሌ።
	ረ. ጠቅላይ ፍርድ ቤት።

III. ለሚከተሉት ጥያቄዎች ትክክለኛ የሆነውን መልስ ምረጡ።

- 1. የተቋማት ፍትሐዊነት የሚገለፀው ከሚከተሉት ድርጊቶች በአንዱ ነው፤
  - ሀ. ከቦታ ቦታ ያላቸውን ሥርዓት በማስተካከል፤
  - ለ. እኩል አገልግሎት የማግኘት መብታቸውን በማስጠበቅ፤
  - ሐ. ለኃላፊዎችና ለባለሀብቶች ቅድሚያ በመስጠት፤
  - መ. «ሀ» እና «ለ» መልሶች ናቸው።
- 2. ከሚከተሉት ውስጥ ዜጎች ፍትሕን ለማስከበር ሲሉ መጠቀም የሌለባቸው ድርጊት የቱ ነው?

ሀ. ክስ ማቅረብ፤	ሐ. በጉልበት መጠቀም፤
ለ. ይግባኝ ማቅረብ፤	መ. ሁሉም መልስ ናቸው።
- 3. ከሚከተሉት አካላት መካከል አንዱ የፍትሕ ውሳኔ ማስተላለፍ ተቀዳሚ ድርሻው አይደለም?

ሀ. ቀበሌ፤	ሐ. ፖሊስ ጣቢያ፤
ለ. ፍርድ ቤት፤	መ. የትምህርት ተቋም።

- 4. የፍትሕ ተቋማት በየደረጃው መቋቋማቸው ምን ጥቅም አለው?
 ሀ. ገንዘብንና ጉልበትን ይቆጥባል፤ ሐ. ችሎትን በቅርበት ያስችላል፤
 ለ. ጊዜን ይቆጥባል፤ መ. ሁሉም መልስ ነው።
- 5. የአድልዎ አሰራሮች ውጤት ያልሆነው የቱ ነው?
 ሀ. የተነሳሽነት ስሜት መጉደል፤ ሐ. ሠላምና መረጋጋት መስፈን፤
 ለ. ተስፋ መቁረጥ፤ መ. የእርስ በእርስ ግንኙነት መላላት።

IV. የሚከተሉትን ባዶ ቦታዎች በትክክልና ቃል ወይም ሀረግ ሙሉ።

- 1. የዜጎች ሕጋዊ የመብት ማስከበሪያ መንገዶች _____ እና _____ ናቸው።
- 2. በሀገር ላይ የሚገኙ የማሕበራዊ ተቋማት ሥርዓት _____ ሊሆን ይገባል።
- 3. በሕብረተሰቡ ውስጥ ለሚፈጠሩ የፍትሕ ችግሮች መፍትሔ የሚሰጡ የፍትሕ አካላት _____ እና _____ በሚሉ ተከፍለው ይገለጻሉ።

V. የሚከተሉትን ጥያቄዎች ባዮረ መልስ።

- 1. ከአድሎ የፀዳ ፍትሐዊ አሰራር እንዲሰፍን የዜጎች ኃላፊነቶች ናቸው የምትሏቸውን ሀሳቦች ዘርዝሩ።
- 2. በሚከተሉት ተቋማት ውስጥ አድልዎ አሰራሮች የሚያስከትሏቸውን ችግሮች ዘርዝሩ።
  - ሀ) በት/ቤት፤
  - ለ) በቤተሰብ፤

